

63–69.

[19] Tyshchenko, V. V. (2021). *Obgruntuvannia typolohii pervynnoho systemnoho nedorozvytku movlennia*. Naukovyi zhurnal KhNA, 1(4), 156–165.

[20] Natsionalne ahentstvo kvalifikatsii. (2024). *Profesiinyi standart na hrupu profesii «Vchytel-lohoped», «Lohoped»*. https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/658-profesijnij_standart.pdf

Матеріал надійшов до редакції 29. 08.2025 р.

Авторський внесок

Гаврилова Н. – 50%, Константинів О. – 50%

УДК 376-056.36-053.6

DOI 10.32626/2413-2578.2025-26.55-65

ГАЛЕЦЬКА Юлія

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри логопедії та спеціальних методик,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID ID 0000-0001-8096-3242

УТЬОСОВА Олена

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри дошкільної, початкової та інклюзивної освіти
Комунальний заклад «Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти»
Закарпатської обласної ради
ORCID ID 0000-0001-5324-9334

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ СИСТЕМНИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Анотація. У статті розкрито особливості організації розвивальної роботи з дітьми з системними порушеннями мовлення, врахування яких сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу та розвитку зв'язного мовлення. Необхідне створення відповідних умов, зокрема: уваги до мовленнєвої діяльності дітей, забезпечення сприятливого мовленнєвого середовища, використання зв'язних монологічних

висловлювань, оцінювання мовлення учнів тощо. Проведене дослідження охоплювало такі завдання: складання розповіді за сюжетним малюнком, побудова зв'язного речення із запропонованих слів, уміння підтримувати діалог, створення розповіді із визначеної теми і складання переказу. З'ясовано, що у дітей спостерігаються низькі показники під час складання розповіді за сюжетним малюнком, труднощі викликає побудова зв'язних речень із запропонованих слів, недостатньо розвинене вміння підтримувати та розгортати діалогічне мовлення, зафіксовано низький рівень сформованості монологічного мовлення, під час переказу тексту значна частина учнів не змогли самостійно його відтворити, а деякі діти не зрозуміли змісту. Оскільки мовлення відіграє ключову роль у процесі засвоєння знань, його порушення потребують цілеспрямованої психолого-педагогічної корекції. Визначено основні напрями розвитку зв'язного мовлення, серед яких: формування значень нових слів, розвиток словесних понять, узагальнюючих значень слів, уточнення й диференціація близьких за змістом понять, засвоєння граматичних категорій, понять і форм, а також удосконалення зв'язного мовлення загалом.

Ключові слова: молодші школярі, діти з порушеннями мовлення, системні порушення мовлення, зв'язне мовлення.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Розвинене мовлення учнів молодших класів з системними порушеннями мовлення (далі СПМ) є важливою передумовою успішного засвоєння навчального матеріалу, підвищення рівня комунікативних умінь та покращення соціальної адаптації. Воно також впливає на формування поведінки дітей, сприяє оволодінню майбутніми професійно-трудовами навичками, що, у свою чергу, розширює їхні можливості соціально-трудової інтеграції. Саме тому питання розвитку усного зв'язного мовлення молодших школярів набуває особливої актуальності. Мовленнєві порушення у цієї категорії дітей мають системний характер — страждає мовлення як цілісна функціональна система. У таких учнів спостерігається недостатня сформованість як імпресивного, так і експресивного мовлення. Паралельно виявляються знижена мотивація до спілкування, слабо виражена потреба в мовленнєвій взаємодії, порушення смислового програмування мовленнєвої діяльності, а також труднощі в реалізації мовленнєвих програм і контролі за власним мовленням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях українських

науковців Е. Данілавичюте, С. Заплатної, З. Ленів, Л. Лопатіної, Ю. Рібцун, Є. Соботович, О. Ткач [3], Л. Трофименко [4], М. Шеремет [6] та інших розкриті основні принципи і методи формування різних складових мовлення дітей. Зокрема, описано напрямки розвитку зв'язного мовлення молодших школярів з ТПМ. Опубліковані наукові та методичні матеріали не вичерпують усі аспекти вивчення даної проблеми, що потребує більш детального дослідження. Порушення мовлення у дітей з СПМ досліджували Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тищенко та інші. Науковці дійшли висновку, що корекція порушень психічного розвитку та мовленнєвих навичок у цієї категорії дітей можлива лише за умови проведення цілеспрямованої спеціальної роботи.

Мета статті є обґрунтування та характеристика напрямків розвитку зв'язного мовлення школярів з СПМ.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За І. Марченко, важливою умовою розвитку зв'язного мовлення є не лише вміння добирати зміст висловлювання, а й обирати відповідну мовну форму для точного передавання. Значну роль відіграє формування лексичної компетентності: вміння зіставляти значення слів, здійснювати їх семантичний відбір, добирати найдоречніші мовні засоби відповідно до ситуації спілкування та поступово оволодівати складнішими синтаксичними конструкціями. Не менш важливим є розвиток просодичного аспекту мовлення — інтонаційної виразності, чіткого темпу, дикції, адже саме вони забезпечують емоційність і зрозумілість висловлювань. Необхідно цілеспрямовано розвивати різні види мовлення (діалогічне, монологічне, описове, розповідне), що формує в дитини здатність послідовно, логічно та граматично правильно будувати висловлювання у різних комунікативних ситуаціях [2].

О. Ткач зазначає, що «у молодших школярів із СПМ часто спостерігаються неточності у розумінні й використанні термінів та понять, а труднощі з логічною побудовою усних і письмових висловлювань зберігаються й у середніх класах. Поступово учні опановують вміння впорядковувати власні семантичні поля та передавати свої думки, спираючись на засвоєні мовні засоби, проте цей процес потребує цілеспрямованої підтримки та систематичного мовленнєвого тренування» [3, с. 32].

Л. Трофименко вказує на особливості організації корекційної роботи, врахування яких сприятиме підвищенню ефективності

навчального процесу [4]:

1. Увесь процес корекційної діяльності має бути спрямований на розвиток мисленнєвих операцій на основі мовленнєвого матеріалу.
2. Корекційна робота повинна охоплювати всю систему мовлення в цілому.
3. Її проведення має здійснюватися за принципом поступового переходу від конкретного до абстрактного.
4. Необхідним є застосування диференційованого підходу з урахуванням рівня мовленнєвого розвитку, знань, особливостей інтелектуального порушення та індивідуально-типологічних характеристик учнів.
5. Корекційну роботу доцільно поєднувати з розвитком дрібної моторики рук та логопедичною ритмікою.
6. Зміст логопедичних занять має узгоджуватися з програмою навчання грамоти та вивченням рідної мови.
7. Особливу увагу слід приділяти закріпленню правильно сформованих мовленнєвих навичок, оскільки учням з системними порушеннями важко подолати неправильні уявлення.
8. Мовленнєві вправи потрібно регулярно повторювати, вводячи елементи новизни як у зміст, так і у форму подання.
9. Засвоєні правильні мовленнєві навички мають закріплюватися в різноманітних життєвих ситуаціях, щоб діти могли застосовувати їх у самостійному спілкуванні.
10. Варто часто змінювати види діяльності, переключаючи учнів з одного виду роботи на інший для підтримання уваги та інтересу.
11. Завдання та мовленнєвий матеріал необхідно дозувати поступово, повільно ускладнюючи їх.
12. Важливо визначати оптимальний темп роботи як для кожної дитини індивідуально, так і для групи загалом.
13. Ефективність корекційної роботи забезпечується тісною співпрацею логопеда з учителями, вихователями, батьками та медичним персоналом.

Корекційна робота має бути спрямована насамперед на сприяння мовленнєвій активності. Відтак система мовленнєвих вправ повинна інтегруватися у завдання, що забезпечують реалізацію основних корекційних цілей.

Д. Завітренко, І. Жигора, Н. Березенко описують наступні методичні прийоми [1]:

- опис свого улюбленого персонажа;

- використання рольової гри;
- застосування наочних засобів (картки із зображенням тварин, предметів);
- ланцюжок слів (почергове додавання слів).

Робота має бути орієнтована передусім на подолання труднощів, які ускладнюють навчальний процес дітей: формування значень слів, засвоєння словникового запасу, усунення аграматизмів і вдосконалення зв'язного мовлення. Важливе місце посідає також корекція фонематичного розвитку: формування диференційованого фонематичного сприймання, розвиток уваги до звукової сторони мовлення, удосконалення навичок фонематичного аналізу та формування фонематичних уявлень, корекцію звуковимови й запобігання дисграфіям. За Н. Чередніченко, на кожному корекційному занятті, незалежно від його теми чи конкретних завдань, зазначені напрями роботи мають реалізовуватися системно [5].

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Використана методика містить 5 етапів, і передбачала наступні завдання: розповідь (згідно сюжетного малюнка), зв'язне речення (слова пропонувалися), вміння підтримати діалог, скласти розповідь на запропоновану тему і скласти переказ (див. табл.1).

Таблиця 1

Дослідження зв'язного мовлення

Завдання	Високий рівень, %	Достатній рівень, %	Низький рівень, %
Скласти розповідь за сюжетним малюнком	10	50	40
Скласти зв'язне речення	10	60	30
Вміти підтримати діалог	15	65	20
Складати розповідь на запропоновану тему	5	40	55
Скласти переказ	10	50	40

Проведене дослідження рівня сформованості основних компонентів зв'язного мовлення дало змогу зробити такі висновки:

1. У дітей спостерігаються низькі показники (40%) складання розповіді на основі малюнку;
2. Труднощі викликає побудова зв'язних речень (30 % учнів продемонстрували низький рівень сформованості цього вміння);
3. Недостатньо розвинене вміння підтримувати та розгортати діалогічне мовлення (у 20% низький рівень);
4. У 55% школярів зафіксовано низький рівень сформованості

монологічного мовлення;

5. Під час переказу тексту 50 % учнів не змогли самостійно його відтворити, а 40 % – не зрозуміли змісту взагалі.

Корекційна робота здійснювалася за такими напрямками [1; 4; 7; 8]:

1) *Формування значення слів.* Дитина стикається зі значною кількістю нової лексики, яка з'являється на уроках. Цей лексичний матеріал є різноманітним і включає слова та поняття, які дитина спочатку повинна засвоїти у процесі практичної діяльності, потім осмислити під час навчальних занять.

Визначено методичні прийоми: вказування предметів, їхніх ознак і дій під час безпосереднього сприймання чи розглядання зображень у різних дидактичних іграх і вправах; зорове сприймання під час відповідей на запитання; доповнення речень тощо.

2) *Формування та розширення словесних понять.* Недостатньо лише сформулювати зв'язок між словом і предметом. Важливо також розвивати та розширювати систему понять і знань, що стоять за цим словом, а також його смислові зв'язки.

З цією метою ми застосовували такі види вправ:

- розгляд спеціально підібраних картинок та бесіди щодо змісту;
- порівняння окремого поняття або його ознак;
- визначення предметів та якостей за описом, що відображає сутність даного поняття;
- відгадування загадок, у яких описуються риси явищ, пов'язаних із певним поняттям;
- добір предметних або сюжетних ілюстрацій, що відповідають змісту поняття;
- завершення речень;
- опис предмета з наочністю або без неї.

3) *Формування узагальнювального значення слова.* У шкільному віці важливо формувати в дітей уміння робити узагальнення вищого рівня, ніж у дошкільному періоді — наприклад, такі категорії, як *їжа, дерева, живе — неживе* тощо. Робота з порівняння предметів, що належать до певних логічних категорій, продовжується і у початковій школі. Також здійснюється порівняння предметів усередині однієї логічної групи.

Під час формування узагальнювального значення прикметників ми демонстрували наявність певної ознаки (н-д, називали кілька предметів жовтого кольору). Згодом діти самостійно визначають цю ознаку.

4) *Формування значення слів, що позначають близькі поняття.*

Розвиток у дітей уміння розрізняти слова, близькі за значенням (н-д, *сміливий – хоробрий, гарний – красивий, ліс - гай*). Ми обирали з вивчених лексичних тем синоніми.

Диференційоване значення слів ефективно здійснюється через читання текстів із подальшим аналізом їх змісту, що дозволяє уточнити значення слів у контексті. Також пропонували дітям:

- складати речення з подібними словами;
- відповідати на запитання, яке слово вжити правильно: *червоне чи рум'яне* (відро, яблуко);
- зміна в реченні одного слова іншим.

5) *Багатозначність слів.* Розвивали розуміння смислової багатозначності найпоширеніших дієслів і іменників. Наприклад:

- *іде* – людина, сніг, дощ, урок;
- *стоїть* – стіл, чашка, черевики;
- *росте* – дерево, дитина, волосся;
- *прийшла* – весна, мама.

Для закріплення застосовували такі прийоми:

- співставлення речень із одним словом у різних значеннях і виділення повторюваного слова;
- підбір предметів, які можуть поєднуватися з даним словом (наприклад, учень обирає картинки до слова *стоїть*);
- скласти речення із запропонованим словосполученням.

б) Акцент корекційної роботи робили на практичному засвоєнні різних *граматичних форм та категорій*. Діти з СПМ мають навчитися звертати увагу не лише на значення кореня слова, а й на його граматичне оформлення. Працювали з граматичними формами, які діти найкраще усвідомлюють: форми однини і множини іменників, дієслів, а також окремих прикметників.

Особлива увага приділялася розвитку словотворення через морфологічний аналіз: співставлення слів із однаковими префіксами (*предивний, премудрий*), суфіксами (*сніжок, плужок*), та коренем (*ліс, лісник, лісовий*). Діти виділяють загальні ознаки звучання та значення слів, працюючи лише з тим матеріалом, який вони здатні усвідомити.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Порушення мовлення істотно впливають на спілкування й пізнавальні можливості дитини, ускладнюючи її соціалізацію,

навчальний процес та формування основних інтелектуальних навичок. Недостатній мовленнєвий розвиток призводить до труднощів у висловленні думок, розумінні вказівок і створенні зв'язних висловлювань, що звужує можливості дитини в спілкуванні з оточенням. Слабко сформоване мовлення негативно позначається на розвитку мислення, пам'яті, уяви, а також на емоційній сфері, спричиняючи невпевненість і психологічний дискомфорт. Використання наочних матеріалів, рольових ігор та різноманітних інтерактивних завдань сприяє зменшенню тривожності в дітей, удосконаленню їхніх комунікативних умінь і поступовому формуванню впевненості у власних можливостях. Застосування таких методів дозволяє не лише покращити мовленнєвий розвиток, а й зробити навчальний процес більш динамічним та мотивувальним. Завдяки практичному використанню мовлення в наближених до реальних ситуаціях умовах діти активніше долучаються до освітньої діяльності, легше засвоюють новий матеріал і розвивають уміння взаємодіяти з однолітками та дорослими.

Дослідження не охоплює всіх сторін означеної проблематики. Наступні наукові пошуки доцільно спрямувати на вдосконалення методів розвитку мовлення шляхом інтеграції навчання, гри, сенсорного та моторного розвитку, а також розвиток уяви та креативного мислення через читання та активне спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] Д. Завітренко, І. Жигора, Н. Березенко, «Розвиток зв'язного мовлення в дітей із мовленнєвими порушеннями» в *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (219), 2025. 158-165. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-219-158-165>

[2] І. Марченко, «Логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників». Навч. посіб. К.: Слово, 2010. 285 с.

[3] О. Ткач, «Логопедія: формування семантичних полів слів у дітей з системними порушеннями мовлення». Монографія. Кам'янець-Подільський: ПП «Аксіома», 2019. 244 с.

[4] Л. Трофименко, «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення». К., 2012. 120 с.

[5] Н. Чередніченко, «Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ)». Навч.-метод. посіб. К.: Видавничий дім «Слово», 2014. 208 с.

[6] М. Шеремет та ін., «Логопедія». К.: Слово, 2010. 665 с.

[7] М. Шкоденко, Т. Мельніченко, К. Кібальна, «Особливості сформованості зв'язного мовлення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення» в *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. №1 (5), 2016.

[8] I. Hrechyshkina, «The problem of coherent speech of children of junior preschool age in modern scientific discourse». *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VII (80), Issue: 198, 2019. P. 17-19. <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-198VII80-04>

HALETSKA Yuliya

Ph.D., associate professor,
senior lecturer of speech therapy and special techniques department,
Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University,
Kamianets-Podilsky, Ukraine
ORCHID ID 0000-0001-8096-3242

UTOSOVA Olena

candidate of pedagogical sciences, Associate Professor
Associate Professor of the department of preschool,
primary and inclusive education
Municipal Institution «Transcarpathian Institute of Postgraduate
Pedagogical Education» of the Transcarpathian Regional Council
ORCHID ID 0000-0001-5324-9334

DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH IN YOUNG SCHOOLCHILDREN WITH SYSTEMIC SPEECH DISORDERS

Annotation. The article reveals the features of organizing developmental work with children with systemic speech disorders, the consideration of which will contribute to increasing the effectiveness of the educational process and the development of coherent speech. It is necessary to create appropriate conditions, in particular: attention to the speech activity of children, ensuring a favorable speech environment, using coherent monologues, assessing students' speech, etc. The research covered the following tasks: composing a story based on a plot picture, constructing a coherent sentence from the proposed words, the ability to maintain a dialogue, creating a story on a specific topic and composing a retelling. It was found that children have low performance when composing a story based on a plot picture, difficulties arise when constructing coherent sentences from the proposed words, the ability to maintain and develop dialogic speech is not sufficiently developed, a low level of formation

of monologue speech was recorded, during the retelling of the text, a significant part of the students were unable to reproduce it independently, and some children did not understand the content. Since speech plays a key role in the process of learning, its violations require targeted psychological and pedagogical correction. The main directions of development of coherent speech have been identified, including: the formation of the meanings of new words, the development of verbal concepts, generalizing meanings of words, clarification and differentiation of concepts close in meaning, the assimilation of grammatical categories, concepts and forms, as well as the improvement of coherent speech in general.

Key words: younger schoolchildren, children with speech disorders, systemic speech disorders, coherent speech.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] Zavitrenko, D., Zhyhora, I., Berezenko, N. (2025). Rozvytok zviaznoho movlennia v ditei iz movlennievymy porushenniamy [Development of coherent speech in children with speech disorders] v *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky*, (219), 158-165. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-219-158-165> (in Ukrainian)

[2] Marchenko, I. (2010). Lohopedychna robota z korektsii porushen movlennia u doshkilnykiv [Speech therapy work to correct speech disorders in preschoolers]. Navch. posib. K.: Slovo. 285 c. (in Ukrainian)

[3] Tkach, O. (2019). Lohopediia: formuvannia semantychnykh poliv sliv u ditei z systemnymy porushenniamy movlennia [Speech therapy: formation of semantic fields of words in children with systemic speech disorders]. Monohrafiia. Kamianets-Podilskyi: PP «Aksioma». 244 s. (in Ukrainian)

[4] Trofymenko, L. (2012). Korektsiine navchannia z rozvytku movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku iz zahalnym nedorozvytkom movlennia [Correctional training for speech development of older preschool children with general speech underdevelopment]. K. 120 s. (in Ukrainian)

[5] Cherednichenko, N. (2014). Pochatkovyi kurs navchannia ukrainskoi movy molodshykh shkolariv iz tiazhkymy porushenniamy movlennia (TPM) [Initial course of teaching Ukrainian to primary school children with severe speech disorders]. Navch.-metod. posib. K.: Vydavnychi dim «Slovo». 208 s.

[6] Sheremet M. ta in. (2010). Lohopediia [Speech therapy]. K.: Slovo. 665 c. (in Ukrainian)

[7] Shkodenko, M., Melnichenko, T., Kibalna, K. (2016). Osoblyvosti sformovanosti zviaznoho movlennia u ditei iz tiazhkymy porushenniamy movlennia [Особливості сформованості зв'язного мовлення у дітей із

тяжкими порушеннями мовлення] в *Naukovi zdobutky studentiv Instytutu liudynu*. №1 (5). (in Ukrainian)

[8] Hrechyshkina, I. (2019). The problem of coherent speech of children of junior preschool age in modern scientific discourse. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VII (80), Issue: 198. P. 17-19. <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-198VII80-04> (in English)

Матеріал надійшов до редакції 30.08. 2025 р.

Авторський внесок

Галецька Ю. – 50%, Утьосова О. – 50%

УДК 376.04: 376 (075.8)

DOI 10.32626/2413-2578.2025-26.65-82

ЛЕВИЦЬКИЙ Вадим

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: 0000-0003-1513-5744

ГАВРИЛОВ Олексій

кандидат психологічних наук, професор,

професор кафедри логопедії та спеціальних методик,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8591-9483

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ ПЕДАГОГА З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРИ

Анотація. У статті представлені результати теоретичного та експериментального аналізу питання співпраці педагогів з батьками дітей з особливими освітніми потребами.

Особлива увага спрямовується на забезпечення інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у спільний інклюзивний простір, удосконалення взаємодії між членами команди супроводу, а також розвиток системи соціально-реабілітаційних послуг. Ці заходи часто